ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ PECULIARITIES OF FORMATION OF MODERN INTERNATIONAL COMMODITY MARKETS

У статті розглядаються сутнісні риси формування сучасних міжнародних товарних ринків, світової транспортно-логістичної інфраструктури, регіональних торговельних угруповань. У зв'язку з цим важливого значення набувають інтенсивний розвиток міжнародних товарних ринків, їхні структурні аспекти функціонування, зокрема світова транспортно-логістична інфраструктура та відносини регіональних торговельних угруповань. З огляду на нестабільну політичну ситуацію у світі, постійні флуктуаційні зміни у відносинах регіональних торговельних партнерів, суттєвим аспектом сьогодні є забезпечення безпеки функціонування світової транспортно-логістичної інфраструктури, стабільного товароруку між континентами. Варто відмітити і важливість такого аспекту, як підтримка діалогу між регіональними та георегіональними торговельними партнерами. При цьому вся система міжнародного товарного ринку характеризується високим динамізмом і розвивається більш швидкими темпами, ніж галузева диверсифікація та структура суспільного виробництва у світовому масштабі.

Ключові слова: пріоритети формування, міжнародні товарні ринки, регіональні торговельні угруповання, регіони, міжнародні торговельні потоки, інноваційна спрямованість.

В статье рассматриваются сущностные черты формирования современных

международных товарных рынков, мировой транспортно-логистической инфраструктуры, региональных торговых объединений. В связи с этим важное значение приобретают интенсивное развитие международных товарных рынков, их структурные аспекты функционирования, в частности мировая транспортно-логистическая инфраструктура и взаимоотношения региональных торговых объединений. Учитывая нестабильную политическую ситуацию в мире, постоянные флуктуационные изменения в отношениях региональных партнеров, существенным аспектом сегодня является обеспечение безопасности функционирования мировой транспортно-логистической инфраструктуры, стабильного товародвижения между континентами. Стоит отметить и важность такого аспекта, как поддержка диалога между региональными и георегиональными торговыми партнерами. При этом система международного товарного рынка характеризуется высоким динамизмом и развивается более быстрыми темпами, чем отраслевая диверсификация и структура национального производства в мировом масштабе.

Ключевые слова: приоритеты формирования, международные товарные рынки, региональные торговые объединения, регионы, международные торговые потоки, инновационная направленность.

УДК 339.738,5:061

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-29>

Яремович П.П.

к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту

Університет сучасних знань

Yaremovych Petr

University of Modern Knowledge

The article deals with the essential features of formation of modern international commodity markets, world transport and logistics infrastructure, regional trade groups. In this connection, the intensive development of international commodity markets, their structural aspects of functioning, in particular, the world transport and logistics infrastructure and the relations of regional trade groups are of great importance today. Given the volatile political situation in the world, the constant fluctuating changes in the relations of regional trading partners is an essential aspect today to ensure the security of the functioning of the world transport and logistics infrastructure, stable trade between the continents. The importance of supporting dialogue between regional and geo-regional trading partners is also important. Analyzing the essential features of international commodity markets, it is worth noting their global changes, a greater degree of variability in comparison with the corresponding branches of the national economy. The current international commodity market is more sensitive to the fluctuations in the economic environment and new demand trends for innovative goods and services. In this regard, the borders of the international commodity market become more resilient and more mobile. At the same time, the whole system of the international commodity market is characterized by high dynamism and is developing at a faster rate than the industry diversification and structure of social production on a global scale. Factors such as the internationalization of transport and logistics infrastructure, international monetary and financial factors, multilevel mechanisms of foreign trade regulation, innovative production orientation, and the digitization of management processes have a significant influence on the functioning of international commodity markets. At the present stage of the development of international economic relations, they are significantly influenced by the growing monopolization of the economies of the world, the emergence of closed regional commodity markets for which agreements concluded between a limited number of subjects of international economic activity become essential.

Key words: formation priorities, international commodity markets, regional trade groups, regions, international trade flows, world transport and logistics infrastructure, innovation orientation.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні товарні ринки потребують виваженого та інноваційного підходу до свого формування і функціонування. Застосування інноваційних методів просування, обліку, зберігання товарів суттєво вплинуло на обсяги товарних партій, час руху, визначення міжнародного транспортного коридору та їхню конкурентоспроможність на міжнародних товарних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених дослідженню

особливостей формування сучасних міжнародних товарних ринків, необхідно виділити роботи П. Кругмана, В. Сіденка, О. Уільмсона, Р. Заблоцької, А. Румянцева, О. Шниркова, А. Філіпенка та інших.

Аналіз змін, що відбуваються у сучасному гео-економічному просторі, та впливу на них світових фінансових криз, політичних подій, військових дій є суттєво важливим аспектом формування сучасних міжнародних товарних ринків, георегіональних торговельних відносин, інвестиційної привабливості розвитку інноваційних технологій виробництва,

просування, обробки і зберігання товарів на міжнародних ринках. Це стало підставою для проведення дослідження особливостей формування сучасного міжнародного товарного ринку.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування аспектів формування сучасних міжнародних товарних ринків в умовах флуктуаційних змін у відносинах міжнародних торговельних партнерів.

Виклад основного матеріалу. Серед напрямів дослідження сучасного етапу еволюції міжнародних торговельних відносин проблеми впливу глобалізації, флуктуаційні зміни у відносинах георегіональних торговельних партнерів, інноваційного виробництва займають одне з провідних місць у розвитку економік країн світової спільноти.

До них, безперечно, відносяться і питання формування глобалізаційних передумов, якісних зрушень, диверсифікації структури міжнародних товарних ринків. Зараз під впливом глобалізації відбуваються значні зміни в умовах створення, функціонування та перерозподілу міжнародних товарних ринків, переспрямування руху міжнародних торговельних потоків у масштабі світового економічного простору.

Міжнародний поділ праці та міжнародна кооперація, впровадження інноваційних технологій, діджиталізація процесів управління товарними потоками стали підґрунтям для виникнення міжнародного товарного ринку, який розвивався на основі внутрішніх ринків, що поступово виходили за національні кордони. У теоретичному контексті економічний зміст міжнародного ринку, на наш погляд, полягає у гармонійному поєднанні міжнародної пропозиції та міжнародного попиту на товари, робочу силу, капітал, послуги. З огляду на діалектичний зв'язок як цілого та його частини міжнародного ринку та міжнародного товарного ринку, сутність останнього передусім розкривається у відносинах між державами та їхніми представниками, що виникають під час формування пропозиції та попиту на товари.

Торкаючись проблеми формування структури міжнародного товарного ринку, можна виокремити такі його складники. По-перше, до міжнародного товарного ринку входить національний зовнішньоторговельний потенціал країн світу, що зорієнтований передусім на реалізацію товарів виробничого призначення та широкого вжитку, в яких зацікавлені країни-партнери.

По-друге, варто виокремити у міжнародному товарному ринку його георегіональні складники. Йдеться насамперед про георегіональні товарні ринки, що діють у межах інтеграційних угруповань.

По-третє, у структурі міжнародного товарного ринку визначальну роль зараз відіграють ті його інституції, які діють на мегарівні. До них варто віднести міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони тощо.

Важливою особливістю розвитку міжнародного товарного ринку є збільшення на нього впливу валютно-фінансових чинників, що посилюються в умовах існування плаваючих курсів валют. Основними інструментами валютної політики, що проводиться на міжнародних товарних ринках, є девальвація та ревальвація валютних курсів. Різкі зрушення у валютних курсах часто породжують досить істотну трансформацію міжнародної торгівлі, зміни в товарообігу між окремими державами. Особливо часто і помітно подібні зміни мають місце в періоди, що безпосередньо передують падінню курсу будь-якої з валют великих розвинених країн. Різке зростання попиту може приводити до змін на світовому товарному ринку, зокрема до зростання цін на відповідну продукцію.

Окремі держави, враховуючи велику роль валютного фактора в розвитку сучасних ринків, роблять спроби вплинути на них, здійснюючи операції з валютними курсами. Проте ефективність цих заходів виявляється досить сумнівною, і їх кінцевим результатом виступає лише подальше посилення анархії валютної системи цих держав. Подібне посилення невизначеності, що і без того панує на ринках, особливо зачіпає зовнішньоторговельні операції, укладені на довгостроковій основі. Тим самим створюються додаткові перешкоди спеціалізації і кооперуванню виробництва в міжнародному масштабі, розвитку світових товарних ринків.

У сучасних умовах на динаміці і структурі міжнародних ринків товарів, найімовірніше, позначається невизначеність трьох факторів: темпів економічного зростання; нової конфігурації світової фінансової системи; світового екологічного розвитку. Виходячи з цього, варто відзначити такі пріоритети розвитку міжнародних товарних ринків. По-перше, вони стають все більш глобальними у зв'язку з появою нових суверенних гравців, що заявляють про свої права на природні ресурси. Водночас ринки виявляються все більш складними. Поряд зі звичайною продукцією у вузьких моногалузях з'являється широка лінійка наукомісткої продукції і високотехнологічних послуг – так звані інтегровані продукти міжгалузевої кооперації.

По-друге, розвинені країни зосереджуються на виробництві високотехнологічної продукції за сучасними світовими стандартами, враховуючи екологічні вимоги. У зв'язку з цим можливі такі наслідки такого сценарію: а) посиляться товарообмін у межах групи розвинених країн; б) збільшиться товарообмін між розвиненими країнами; в) складна високоякісна продукція і послуги будуть обмінюватися не тільки на сировину, а й на рядову продукцію першої переробки.

По-третє, логічно припустити, що вартість живої праці, особливо висококваліфікованої, буде

зростати. Однією з вимог споживачів ринку стане зниження енергоємності та матеріаломісткості продукції з метою скорочення витрат виробництва і підвищення конкурентоспроможності товарів.

По-четверте, ймовірно, відбудеться новий щабель боротьби за науково-технічне лідерство у світі. Країна, яка реально перетворює потенціал економіки знань у повсякденне життя суспільства, стане лідером, що знайде відображення у структурі світових товарних ринків.

По-п'яте, на міжнародних товарних ринках очікується поступове стирання граней між військовою і цивільною продукцією в результаті використання подвійних технологій та інтеграції інноваційних потенціалів. У результаті зросте диверсифікація товарів, прискориться оновлення продукції, що випускається, підвищиться інтелектуальна ємність світових товарних ринків.

По-шосте, цілком ймовірним є посилення світового суперництва у використанні інформаційних, комунікаційних, космічних, біо- і нанотехнологій на всіх етапах виробництва, від проектування до утилізації. У конкурентній боротьбі все більшу роль відіграватиме пропозиція інноваційних товарів та ступеня їх інтелектуалізації.

Потрібно зазначити, що специфіку розвитку міжнародного товарного ринку останні десять-п'ятнадцять років становлять сировинні та мінеральні ресурси, що є об'єктом безпрецедентного попиту і фактором невизначеності внаслідок поєднання низки глобальних макроекономічних, соціальних та підприємницьких тенденцій, що змінили конкурентне середовище. Серед цих тенденцій – зростання попиту на енергію й основні мінеральні ресурси, особливо в країнах, що розвиваються; зрушення в пропозиції нафти, природного газу і базових мінеральних ресурсів у бік віддалених регіонів; посилення уваги до наслідків впливу на навколишнє середовище виробництва енергії й основних матеріалів; різке збільшення капіталовкладень, необхідних для видобутку та відтворення мінерально-сировинних і енергетичних ресурсів.

В умовах посилення глобальної конкуренції, збільшення ресурсних витрат, цінової невизначеності постає питання про стратегію розвитку ресурсозабезпечення країн і компаній, спрямованого на постійне зростання ефективності праці. На міжнародному товарному ринку спостерігаються глобальні зміни економічної активності, найбільш помітні у сфері енергетичних і мінерально-сировинних ресурсів. Зростання попиту на них зсувається з розвинених держав у країни, що розвиваються, переважно азіатські. За прогнозами експертів, попит на нафту з боку Китаю та Індії за період з 2015 по 2020 рік майже подвоїться і досягне більш ніж 15 млн барелів на день. На наш погляд, до кінця зазначеного періоду азіатські кра-

їни за цим показником досягнуть рівня США – найбільшого споживача нафти натеper.

Пріоритетами формування міжнародного товарного ринку є відносини георегіональних економічних угруповань. Останнім прикладом цього може слугувати підписання Угоди про Транстихоокеанське партнерство (ТТП) представниками 12 країн тихоокеанського узбережжя – США, Японії, Австралії, Брунею, В'єтнаму, Канади, Малайзії, Мексики, Нової Зеландії, Перу, Сінгапуру та Чилі. На наш погляд, це буде одна із найбільших у світі зона вільної торгівлі, учасники якої виготовляють близько 40% світового ВВП і контролюють третину світової торгівлі. Згідно з Угодою буде скасовано більше 18000 мит на американські продукти, ліквідовано або зменшено мито на більшість товарів, введено взаємовигідне визнання багатьох регулятивних постанов. Також будуть скасовані постанови Плаза, що обмежували доступ японських товарів на північноамериканський ринок. Канада і Японія погодилися відкрити свої ринки для американських молочних продуктів, а Нова Зеландія отримала переваги на американському молочному ринку. Було домовлено і про уніфікацію санітарних та фітосанітарних правил, спільну політику в сфері захисту інтелектуальної власності, державних закупівель, конкурентної політики [9].

В експертному середовищі Угода мала різні оцінки. Одні вважають, що це прорив для економіки і є знаком того, що правила СОТ пора змінювати, а створення Транстихоокеанського партнерства може стати «першою ластівкою», і незабаром в інших регіонах світу з'являться нові аналогічні об'єднання. Проте, на нашу думку, створення ТТП приведе не до рівноправної та вільної торгівлі в регіоні, а до встановлення контролю США над економіками інших країн-учасниць. Транстихоокеанське партнерство спрямоване проти Китаю, Росії та загалом проти БРІКС. Занепокоєність висловило і впливове китайське видання *Global Times*, яке написало, що ТТП буде використовуватися певними його учасниками як механізм тиску на Пекін, при цьому вважаючи, що підстав для хвилювання немає, оскільки без участі Китаю подібне регіональне об'єднання буде мати тільки обмежену життєдіяльність [8].

У відповідь на формування ТТП Євразійський економічний союз може бути пов'язаний із проектом «Нового Шовкового шляху», до якого ввійдуть країни, що залишилися поза членством у Тихоокеанському партнерстві. Таким чином, можна висловити припущення, що цих два союзи будуть боротися за ринок Євросоюзу. США пропонує трансатлантичні зв'язки, а Росія і Китай – «Велику Євразію» від Лісабону до Шанхая. На думку багатьох експертів, це буде одна із головних геополітичних битв майбутнього десятиліття [7].

У зазначеному контексті слід відмітити економічні зв'язки між Латинською Америкою та Європейським Союзом, що є важливими торговельними партнерами. Так, якщо у 2004 р. експорт країн ЄС в країни Латинської Америки і Карибського басейну становив 55,1 млрд євро, а імпорту – 64,3 млрд євро, то у 2013 р. експорт ЄС вже становив більше 120 млрд євро, а імпорту збільшився до 102 млрд євро [1]. Однак слід зазначити, що структура торгового обміну між двома регіонами залишається традиційною: європейський імпорту складається із сировини та корисних копалин, тоді як європейці експортують промислові товари.

Варто також зазначити, що з набранням чинності підписаної у 2000 р. «Глобальної угоди» про асоціацію між Євросоюзом та Мексикою політична та економічна співпраця між ними значно зміцнилася. В економічних питаннях на перший план вийшло полегшення застосування Угоди про вільну торгівлю між Мексикою і ЄС, а також технічне сприяння Єдиної програми допомоги малим і середнім підприємствам Мексики, в межах якої підтримку отримали вже понад півтори тисячі компаній. За більш ніж десятирічний період дії Угоди обсяг двосторонньої торгівлі в абсолютних цифрах зріс із 18 млрд дол. до майже 46 млрд дол., а сумарні інвестиції ЄС у мексиканську економіку становили більше 77 млрд дол. У 2013 р. експорт ЄС до Мексики становив майже 27 млрд євро, а імпорту із Мексики – майже 17 млрд євро [2]. Основними споживачами мексиканських товарів стали Німеччина, Іспанія, Нідерланди.

Важливою характеристикою торгових відносин між Мексикою та Європейським Союзом є орієнтація мексиканського експорту на високотехнологічні та інноваційні промислові товари з доданою вартістю. У експорті мексиканських товарів до ЄС у 2013 р. 38% пришлося на продукцію машинобудування, майже 10% – на оптичне обладнання, 30% – на мінеральну сировину, 5% – на харчові продукти [3]. Водночас Мексика імпортує комплексне обладнання, що в подальшому використовується у виробництві продукції на експорт.

Слід відмітити, що ще у грудні 1995 р. ЄС і МЕРКОСУР підписали Міжрегіональну рамкову угоду про співпрацю з перспективою створення Міжрегіональної асоціації, яка могла би стати найбільшою у світі зоною вільної торгівлі, нараховуючи загалом 750 млн споживачів [4]. Міжрегіональна рамкова угода про співпрацю визначає широку сферу співробітництва – торговельні та економічні відносини, співпрацю у сфері європейської інтеграції, культурні зв'язки, а також передбачає інституціоналізацію політичного діалогу та зміцнення зв'язків між Європейським Союзом і країнами МЕРКОСУР. Угода стала підґрунтям для розвитку відносин ЄС – МЕРКОСУР. Для Європейського Союзу МЕРКОСУР став вось-

мим за значенням торговельним партнером. ЄС є для країн МЕРКОСУР головним ринком збуту сільськогосподарської продукції, на який припадає майже 20% усього імпорту цієї категорії товарів [5]. Зі свого боку, країни МЕРКОСУР імпортують продукцію машинобудування, транспортне обладнання.

Активна динаміка інтеграційних процесів у Латинській Америці вимагає від Європейського Союзу глибокого вивчення цих змін, вироблення свого ставлення до них і гнучкого реагування на інтеграційні процеси. Також варто зазначити, що між ЄС і країнами Латинської Америки склалося стратегічне партнерство, що знайшло свій прояв у спільному розширеному плані співпраці [6]. За всіх наявних труднощів і протиріч обидва регіони висловлюють свою готовність і надалі укріплювати відносини у політичній, економічній і соціальній сферах. У найближчі роки ми можемо стати свідками подальшого розвитку широкого двостороннього діалогу між Європейським Союзом і країнами Латинської Америки.

Висновки з проведеного дослідження. По-перше, економічний зміст міжнародного товарного ринку розкривається у відносинах між державами та їхніми представниками з приводу формування та досягнення гармонійної взаємодії міжнародної пропозиції та міжнародного попиту. У структурі міжнародного товарного ринку необхідно виокремити національний зовнішньоторгівельний потенціал країн світу, що зорієнтований передусім на реалізацію товарів виробничого призначення та широкого вжитку, в яких зацікавлені країни-партнери. У структурі міжнародного товарного ринку визначальну роль зараз відіграють ті його інституції, які діють на мегарівні. До них варто віднести міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони тощо.

По-друге, серед основних пріоритетів формування сучасних міжнародних товарних ринків варто відмітити появу нових суверенних гравців, що заявляють про свої права на природні ресурси, але водночас ринки породжують нові форми протекціонізму. Водночас товарні ринки виявляються все більш складними. Поряд із звичайною продукцією у вузьких моногалузях з'являється широка лінійка наукомісткої інноваційної продукції і високотехнологічних послуг – так звані інтегровані продукти міжгалузевої кооперації. Розвинені країни зосереджуються на виробництві високотехнологічної продукції за сучасними світовими стандартами. У зв'язку з цим можливі такі наслідки такого сценарію: а) посиляться товарообмін у межах групи розвинених країн; б) збільшиться товарообмін між розвиненими країнами; в) складна високоякісна продукція і послуги будуть обмінюватися не тільки на сировину, а й на рядову продукцію першої переробки.

По-третє, стратегічним орієнтиром формування міжнародного товарного ринку є утворення нових великих георегіональних економічних угруповань, таких як БРИКС та Транстихоокеанське партнерство. За всіх наявних труднощів і протиріч ці угруповання висловлюють свою готовність укріплювати відносини у політичній, економічній і соціальній сферах, що можливо буде спостерігати у найближчі роки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Журба І.Є. Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до Європейського Союзу: монографія. Х.: ХНУ, 2012. 274 с.
2. Рыбчук А.В. Глобальная виробничая інфраструктура світового господарства: теорія і практика: монографія. Д.: Вимір, 2009. 436 с.
3. Рогач О. Теорії міжнародного бізнесу: Підручник. К.: 2018. 687 с.
4. Русак Д.М. Міжнародні корпоративні мережі в сучасному геоекономічному просторі: монографія. К.: АДЕФ-Україна, 2018. 410 с.
5. Стаканов Р.Д. Регіональна політика регулювання міжнародної трудової міграції: монографія. У.: Видавництво «ФОРМ Сабова А.М.», 2017. 550 с.
6. Філіпенко А.С. Міжнародні торговельні зв'язки України: генезис і структура. [навч. посібник]. К.: Знання України, 2008. 223 с.
7. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: Історія. Теорія. Політика. Підручник. К.: Либідь, 2019. 960 с.
8. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/may/tradoc_151348.pdf (дата звернення: 12.09.2019).
9. European Union, Trade with Mexico. Total goods: EU Trade flows and balance, annual data 2004–2013. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113418.pdf (дата звернення 15.11.2019).
10. AMERICA. 03/10/2018. «Mercosur y UE retoman negociaciones para un acuerdo de asociación». <http://www.americaeconomia.com/economia-mercados/comercio/mercador-y-ue-retoman-negociaciones-para-un-acuerdo-de-asociacion> (дата звернення 20.11.2019).
11. «Las relaciones políticas entre la Unión Europea y México», http://eeas.europa.eu/delegations/mexico/eu_mexico/political_relations/political_relations_framework/index_es.htm (дата звернення 02.10.2019).

REFERENCES:

1. Zhurba I.Y. (2012). Priorytetni formy transformatsii transkordonnoho spivrobitnytstva v umovakh nablyzhennia Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu [Priority forms of transformation of cross-border cooperation in the context of Ukraine's accession to the European Union]: monohrafiia. Kh.: KhNU, 274 s. (in Ukrainian).
2. Rybchuk A.V. (2009). Hlobalna vyrobnycha infrastruktura svitovoho hospodarstva: teoriia i praktyka [Global Industrial Infrastructure of the World Economy: Theory and Practice]: monohrafiia. D.: Vymir, 436 s. (in Ukrainian).
3. Rohach O. (2018). Teorii mizhnarodnoho biznesu [International business theories]: Pidruchnyk. K.: 687 s. (in Ukrainian).
4. Rusak D.M. (2018). Mizhnarodni korporatyvni merezhi v suchasnomu heoekonomichnomu prostori: monohrafiia [International corporate networks in the modern geo-economic space]. K.: ADEF-Ukraine, 410 s. (in Ukrainian).
5. Stakanov R.D. (2017). Rehionalna polityka rehu-liuvannia mizhnarodnoi trudovoi mihratsii [Regional policy on regulation of international labor migration]: monohrafiia. U.: Vydavnytstvo «FOP Sabov A.M.», 550 s. (in Ukrainian).
6. Filipenko A.S. (2008). Mizhnarodni torhovelni zviiazky Ukrainy: henezys i struktura [Ukraine's International Trade Relations: Genesis and Structure]. [navch. posibnyk]. K.: Znannia Ukrainy, 223 s. (in Ukrainian).
7. Filipenko A.S. (2019). Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: Istoriia. Teoriia. Polityka [International Economic Relations: History. Theory. Policy. Textbook]. Pidruchnyk. K.: Lybid, 960 s. (in Ukrainian).
8. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/may/tradoc_151348.pdf (accessed 12 September 2019).
9. European Union, Trade with Mexico. Total goods: EU Trade flows and balance, annual data 2004–2013. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113418.pdf (accessed 15 November 2019).
10. AMERICA. 03/10/2018. «Mercosur y UE retoman negociaciones para un acuerdo de asociación». <http://www.americaeconomia.com/economia-mercados/comercio/mercador-y-ue-retoman-negociaciones-para-un-acuerdo-de-asociacion> (accessed 20 November 2019).
11. «Las relaciones políticas entre la Unión Europea y México», http://eeas.europa.eu/delegations/mexico/eu_mexico/political_relations/political_relations_framework/index_es.htm (accessed 28 October 2019).